

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SÆRTRYK AF
HISTORISKE MEDDELELSER
OM
KØBENHAVN
Årbog 1975

BESKRIVELSE AF DET GAMLE VOLDTERRAIN MELLEM NØRREPORT OG LANGE BRO I ÅRENE CA. 1858-60

VED E. BORGSTRØM

I Rigsarkivets 3. Afdeling, »Hærens Arkiv«, ligger et håndskrevet manuskript, der giver en beskrivelse af en spadseretur langs det gamle voldterrain mellem Nørreport og Langebro omkring 1858-60. Manuskriptet der ligger i arkivet »særlige sager« mærket HK. pakke 47, som bl.a. omhandler diverse om Københavns befæstning, er nedskrevet af *Torben Andreas Colding* i 1915.

T. A. Colding var født den 3. maj 1849 i København, søn af stadsingeniør i København, professor Ludvig August Colding og Henriette Louise Lange. 1877-78 var T. A. Colding assisterende ingeniør ved Københavns Brolægnings- og Vejvæsen, 1879-81 assisterende ingeniør ved Orlogsværftets Bygningsvæsen. Han assisterede samtidig (1877-88) faderen ved hans videnskabelige undersøgelser. 1876 blev han konsulent og kontrollerende ingeniør i lynafledningssager for ministerierne. Han døde den 16. juni 1933.

Hovedindholdet af manuskriptet bringes i det følgende. Udeladelser er markeret med . . .

I årene 1853-58 boede min forældre på 1ste sal i daværende garvermester Halbergs ejendom ved Nørrevoldgade nr. 169, omtrent midt imellem Frederiksborggade og Nørretorv.

Foruden den gård, hvori vi boede, ejede hr. Halberg også nabogården nærmere mod Frederiksborggade. I denne havde han sit udsalg af garvet skind og læder, medens selve garveriet med behørig kuler etc. var anlagt i de til begge ejendomme hørende baggårde, der strakte sig lige fra Frederiksborggade ud til Rosengården, kun adskilt fra disse gader ved en facadebygning med bagved liggende smal gård.

Som regel var der over hele arealet udbredt en vis aromatisk duft af garverbark, hvilken fra og til i høj grad forværredes, når garveren åbnede for sine i kulerne værende skind.

Vor spisestue og sovekamre vendte ud mod gårdsiden, men aldrig

mindes jeg at have hørt nogen alvorlig klage over »stanken«; ganske sikkert er det gået som så mange andre i omegnen, man vænnede sig efterhånden til lugten og tænker aldrig derpå uden rent forbigående.

Vore dagligværelser, dagligstue og faders værelse, vendte ud imod volden, og fra disse havdes en nydelig udsigt over mod voldterraineret på strækningen fra Teglgårdsstrædes mølle forbi Nørreport, gennem hvis overbygning gennemkørsel fandt sted, lige til Rosenborg bastion, på hvilken senere astronomisk observatorium blev bygget.

»Nørreport« skrås overfor vor bolig, var som bekendt beliggende lige ud for gamle Frederiksborggade, midt imellem bastionerne henholdsvis ud for Nørregade og ud fra Gothersgade; den murede port var ført op over volden og der forsynet med en tagklædt overbygning; hvori dels en ny portåbning i flugt med hovedvejen på volden til brug for den derværende gennemgående færdsel, dels fandtes her forskellige opholdsrum, bl.a. for den af militærvæsenet ansatte opsigtsbetjent »voldmesteren«. Den nedre hovedport, ca. 12' bred og ca. 18' høj i portåbningen var i sin konstruktion ligesom Vesterport i form ganske overensstemmende med de endnu i 1915 eksisterende portbygninger, der danne adgangen til Citadellet. Et nogenlunde stort halm-læs kunde lige til nød knibe sig igennem, og ganske som ved de nævnte porte i Citadellet fandtes der et snævert fortov til hver side med plads til kun en enkelt fodgænger ad gangen; om aftenen oplystes portrummet af en enkelt i loftet anbragt tranlampe.

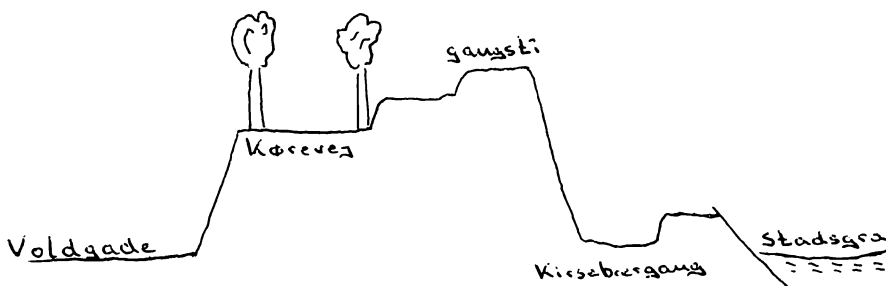
I Gothersgadens bastion var opført en stor hollandsk vejrmølle med underliggende møllehus – den såkaldte Gothersgades mølle; den nedbrændte ca. 1857 og blev ikke senere opført.

I voldgaden ved portens vestre side var opført en mindre vagtbygning, og fra hver side af porten førte en voldbakke med behørig kørevej op til hver af de to bastioner.

Selve hovedvolden var beplantet med 2de rækker træer, som i årenes løb havde udviklet sig smukt og kraftigt. Samtlige voldskråninger så vel som køreveje og gangstier på volden var stedse i god og velvedligeholdet stand og var under stadig opsyn fra militærvæsenets side, idet patruljer på 2 à 3 mand jævnligt passerede hele volden og anholdt enhver som på nogen måde overskred de på pladerne ved voldbakkerne opslåede færdselsreglement – om ikke at gå udenfor de afstukne veje og i ældre tider ej at ryge tobak på volden. De på skrå-

ningerne etc. forefaldende reparationer, såsom græstørvpålægning m.m. blev under militær opsigt udført af slaverne (stokhusfangerne) fra Stokhuset ved Østervold, iførte særlig afstikkende, halvt gule og halvt grå dragter.

Bag hovedvolden, mellem denne og stadsgraven løb »Kirsebærgangen« udenom samtlige bastioner og beplantet med store rækker træer foruden buskads på skråningen ned mod stadsgraven. Da al passage i Kirsebærgangen var forbudt undtagen for dem der var forsynet med særligt tegn udstedt af »fæstningens kommandant«, og adgang dertil var alene gennem aflåsede gitterdøre umiddelbart udenfor portåbningerne. Alt dette afspærrede fredelige terrain derved blev et yndet opholdssted om sommeren og foråret for utallige sangfugle (bl.a. nattergale) og specielt voksested for violer, er en selvfølge.

Voldenes beplantning var så tæt, at ialtfald om sommeren al videre udsigt fra vore vinduer udover samme [var] afskåret. Fra det udenom stadsgraven liggende glacis, som ligeledes var beplantet med træer og buske, tog volden sig prægtig ud som et sammenhængende skovbælte over hvis top enkelte af voldgadens tage og skorstenspiber ragede lidt op.

Mens vi boede her ved volden var selvfølgelig spadsereture på volden jævnligt forekommende. Jeg vil i det efterfølgende forsøge at beskrive en sådan tur langs det gamle voldterrain.

Vi spadserer op ad den ligeoverfor os liggende voldbakke til den udfor Nørregade liggende bastion »Ahlefeldts bastion«, navnet er angivet på en trætavle midt ud for bastionen. Vi gå fra hovedvolden op på øverste brystværn, som følger hele voldens yderside, og følge

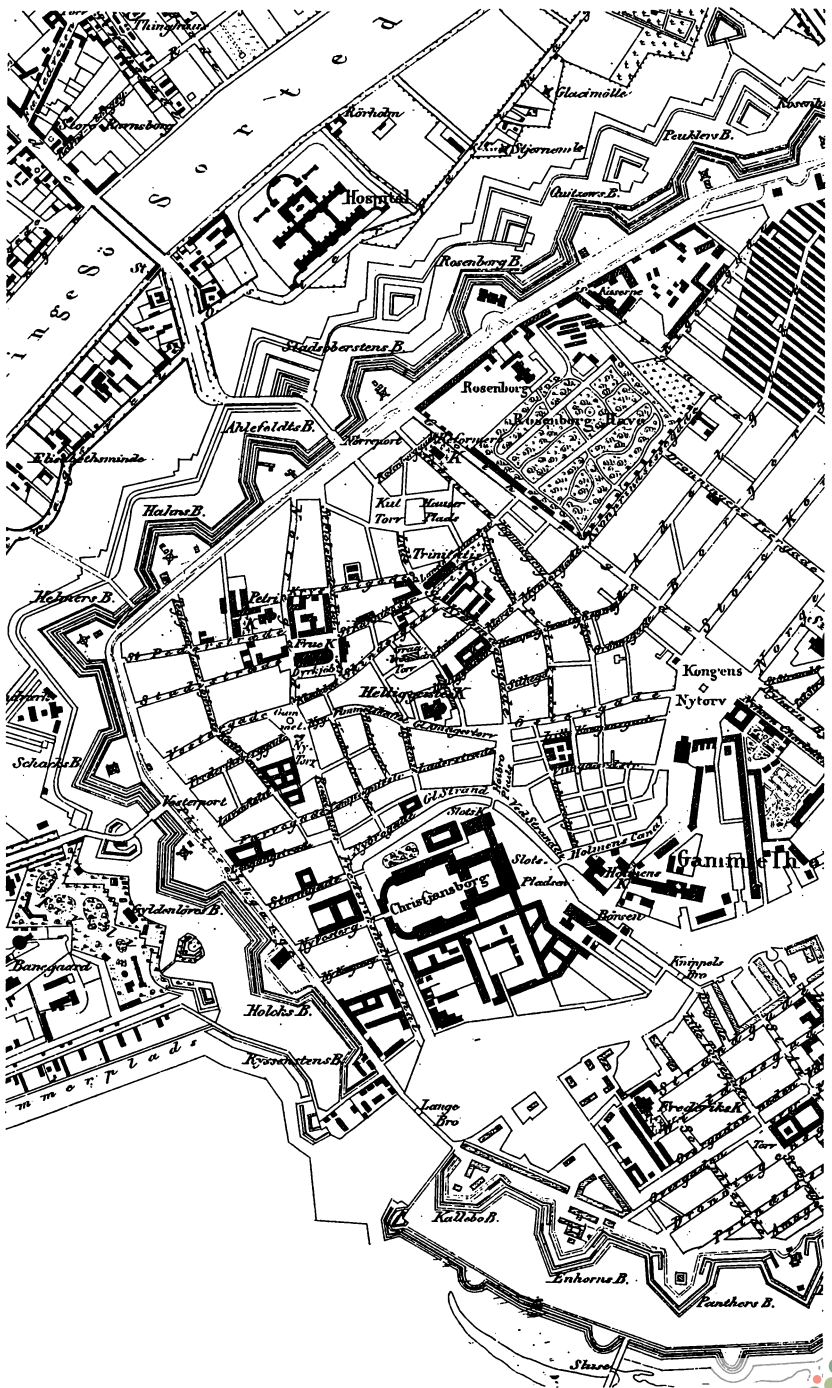
nu den derværende sti i retning mod Vesterport, idet vi her nyde den herlige udsigt ud over kirsebærgangen, stadsgraven og over alleerne langs Nørrebro til søerne i baggrunden, hele terrainet langs alleerne er beplantet og benyttet til gartnerhaver etc. Ikke et eneste grundmuret højt sted er at finde før hinsides søerne, og da kun ved selve Nørrebrogade, ellers er alt bindingsværk, beregnet på i tilfælde af krig hurtigt at kunne sløjfes.

Færdselen langs Nørrebro var på de tider ikke overvældende, men en særlig slags kørsel var speciel almindelig netop ud langs denne bro. Efter at begravelser inde omkring selve byens kirker efter koleraepidemien i 1853 var ophørte, foretoges dog i lang årrække alle ligbegængelser fra byens kirker, hvorefter ligene førtes ud til Assistens Kirkegård, ledsaget af ofte ret anseelige vognrækker, først 1 à 2 vogne med ligbærere, derefter ligvognen, så præsten med den nærmeste slægt etc. Ofte fulgte flere ligtog fra de forskellige kirker næsten umiddelbart efter hinanden.

Turen langs volden fortsættes først til bastionen ud for Teglgårdsstræde »Hahns Bastion«. Voldgaden er temmelig smal, ialt incl. fortov og rendesten ca. 30'. Voldskrånningen ind mod gaden er begrænset af rå kampesten i omtrent 6 fods højde og her havde som regel lange rækker af møllesten plads, for hvilke der var ret stor brug, da der var bygget vindmøller på mange af bastionerne. Vi passerer Larslejstræde fra hvilken en ny voldbakke fører op til den i bastionen liggende Teglgårdsstrædes mølle, ligeledes en stor hollandsk mølle. Midt ud for samme gå vi forbi en i voldgaden liggende ældre bygning »Frue Kirkeskole«, hvorfra jævnlige høres sangøvelser; men bygningen betragtes med en vis ængstelighed, da den stedse under de hyppigt i byen indtrædende epidemier, særlig koppeepidemierne, benyttes som lazaret. Mine forældre havde i flere år en tjenestepige, som i sine yngre dage var ret smuk, hun blev indlagt her (ca. 1870), helbredt for kopper, men forlod lazarettet med den udtalelse: »Nu får jeg nok lov at passe mig selv, nu da fluerne brække benene ved at gå hen over mit ansigt«.

Oppe på bastionen ved siden af møllen var her, såvel som på flere af de andre bastioner, oprejst lægterammer, hvorpå byens farvere udspændte lange rækker af klæde til tørring eller blegning.

Udfor selve Teglgårdsstræde var voldskrånningen ind mod byen

forsynet med en udfaldsport, gennem hvilken man kunne komme ind til et i bastionens indre udsparet rum, der i de senere år benyttedes til oplagsrum for øl eller iskælder, ja i nogle år endog indrettet til ølhalle. Ved siden af udfaldsporten førte en forholdsvis bred trætrappe op fra gaden til hovedvoldlinien.

Vi fortsætte langs voldstykket fra Hahns bastion til den store bastion ud for hjørnet af St. Pedersstræde: »Helmers Bastion«; på hvilken lå en mindre stubmølle med vedliggende møllehus (beskrevet i M. F. Sødring: De fjerne Stemmer, I, Kbh. 1908). I voldgaden på denne strækning passere vi et af byens mindre hoteller »Hotel Danevirke«, ellers frembyder bygningerne her ingen mærkeligheder, de fleste ligge den dag i dag urørte. Midtvejs mellem bastionerne førte den såkaldte Teglgårdsbro over »stadsgraven«, en almindelig gangbro af træ, ned til hvilken en fodsti var indskåret i voldens yderside fra hver af bastionerne, forsynet med aflåsede låger til kirsebærgang på begge sider. Stien langs øverste brystværn var ført over disse nedgangsstier på små træbroer.

Fra det yderste af Helmers bastion var en storslået udsigt udover terrainet dels mod Ladegården og Ladegårdsåen, Vodroffgård med vedliggende vejmølle, dels over Frederiksbergs mange ubebyggede grunde til Frederiksberg slot og have og Søndermarken. På denne bastion til hvilken fandtes opkørsel ad en voldbakke fra St. Pedersstræde erindrer jeg henliggende en hel mængde kanoner side om side på træunderlag, på hvilke i de senere år drenge havde fornøjelse ved at springe fra den ene til den anden, benyttet blev de selvfølgelig aldrig. De havde vist sidste gang været benyttet ved saluttering ved Frederik VI's begravelse.

Ved voldens senere bortgravning fremkom ruinerne af byens ældste befæstningstårn »Jarmers Tårn« midt inde i hovedvolden.

Vi fortsætte nu vandringen fra Helmers bastion til bastionen ud for Vestergade »Schacks Bastion« på hvilken Store Kongens mølle (opført 1847, nedrevet 1874) en stor hollandsk vejmølle med tilhørende beboelseshus var opført. På strækningen mellem bastionerne var fra øverste brystværn en nydelig udsigt over vandværkets terrain med den omkring samme anbragte redoute og grav over mod Filterpladsen, St. Jørgens sø og videre ud over Vesterbro. Midtvejs mellem bastionerne førte en smal træbro, forsynet med spidst tag og gitterafspær-

ring over stadsgraven, den tjente til underlag for hovedvandledningerne fra vandværket ind til byen. Ledningerne vare førte igennem volden igennem den midt for Studiestræde anbragte udfaldsport.

Selve voldgaden var på denne strækning ganske som på det ovenfor beskrevne stykke smal. Vi passerer Gamst & Lunds jernstøberi, hvis store baggård strakte sig omtrent fra St. Pedersstræde til Studiestræde og på hvilken senere »Grundtvigs hus« er opført, desuden forskellige mindre gæstgivergårde (Hotel Valdemar). Rækker af store møllesten stod også her side om side støttet op af voldsiden.

Schacks bastion var aflukket og kunne ikke passeres rundt som de foregående. Arealet var anvendt dels til møllerens private have, hvilket for ham var af særlig betydning eftersom en del af selve møllehuset var benyttet til medico-pneumatisk kuranstalt.

Den smalle voldgade bliver kort før Vestergade noget bredere, da husrækken her viger noget tilbage, og da samtidig voldlinien er trukken noget tilbage, bliver her plads til en rebslagerbane langs sidste del af voldgaden, hvorefter vi komme ud på et langt smalt torv, det såkaldte »Halmtorv«, som strækker sig fra Vestergade til Vartov, hvor den smalle voldgade påny fremtræder.

»Vesterport«, en muret stenbygning med en portåbning af ca. 12 fods bredde og 15 fods højde under porthvælvingen, var ført gennem voldlinien midt ud for Frederiksberggade. Fra Schacks bastion førte en voldbakke ned til porten og lige indenfor ved foden af bakken lå portvagtbygningen og bag samme, lige ud for Vestergade, et mindre sprøjtehus. Selve volden fortsatte fra Schacks bastion til bastionen ud for Vartov således at man færdedes over porten, som til begge sider var forsynet med brystværn. Fra portens vestre side havde nydelig fri udsigt over stadsgraven, broerne over samme, Tivolis terrain og ud mod Frihedsstøtten, idet terrainet var ganske fri for høje grundmurede huse.

Fra Vesterport ned mod Langebro var langs voldliniens inderside anlagt en bred skyggefuld alle, »Philosofgangen«, der fra Halmtorvet nåede til Ny Kongensgade, denne dannede på sin første strækning indtil Vartov Halmtorvets vestre grænse, medens den på den øvrige strækning lå imellem voldgaden og voldskråningen.

Halmtorvets anvendelse ligger i dets navn. 2 gange ugentlig, onsdag og lørdag formiddag, samledes omegnens bønder her med deres halm-

læs. Til deres betjening var lige overfor portvagtbygningen bygget en vejerbod ved begyndelsen af Filosofgangen. Denne torvets anvendelse havde tillige den følge at flere af ejendommene ved voldgaden imellem Vestergade og Vartov var indrettet til gæstgivergårde således »Hotel Bellevue«, nuværende Politikens hus, »Jernbanehotellet« mellem Vestergade og Frederiksberggade og »Knapstedgård« på nuværende Paladshotels grund og fl.a.

Da hovedgasledningen i 1857-58 ved gasværkets anlæg skulle føres ind til byen bestemte man sig til samtidig med den store omkalfatring af alle byens gader, som nedlægningen af vand- og gasrør i disse forårsagede, at nedbryde selve portbygningen og vedliggende vagtbygning, medens de tilstødende voldender bleve skråt afskårne og begrænsedes ved en ca. 3 al. høj mur.

Så pustede man nogle år, men confluxen ud langs Vesterbro blev stadig større og større, i 1871 blev den nuværende Vesterbrogadelinie – den såkaldte »Vesterbro Passage« – udstukket og anlagt, de 2 ældste broer forsvandt, graven udfyldtes ved afgravning af en del af Schacks bastion, således at Halmtorvets nordre ende derved blev udvidet, samtidig byggede Industriforeningen på terrainet mellem Tivoli og byen, hvilken indviedes ved udstillingen i 1872, hvis terrain strakte sig ind over hele bastionen ud for Vartov. Alt i 1874 var pladsen igen meget indskrænket og den resterende del af bastionen blev da sløjfet hvilket medførte at Store Kongens mølle forsvandt, og dermed en stor del af den idylliske beliggenhed som det udenfor liggende vandværk hidtil havde havt. . . .

På strækningen videre frem mellem Vesterport og Langebro var volden af en lidt ændret lettere konstruktion, idet bastionerne vare åbne ind imod byen, ikke udfyldte som ved den alt beskrevne del. I bastionerne blev der derved forholdsvis god plads; i bastionen ud for Vartov, »Gyldenløves Bastion«, var opført en mindre stubmølle, »St. Lucie Mølle«, som dog ikke tog mere plads end at Beriddere her i de senere år kunne opføre deres cirkusbygning (Renz). I bastionen ud for Stormgade fandtes ridehus og ridebane specielt anlagt til brug for Hestgarden, hvis kaserne lå umiddelbart tæt ved, og i den yderste bastion ud mod Langebro »Rysensteens Bastion« var Hærens Beslagssmedie anbragt. Op til hver af bastionerne fandtes en smal opkørsel, og fra det yderste af Rysensteens bastion førte en lille trætrappe ned til

den nedenfor løbende vej, ved siden af hvilken den yderste aflukkede låge ind til Kirsebærgangen befandt sig.

Langs øverste brystværn var fra dette voldstykke, og særligt fra yderste ende af Rysensteens bastion, hvor en rund bænk var anbragt, udsigten ganske storartet ud over Tivoliterrainet, de bagved liggende tømmerpladse, Kallebodstrand og Køge bugt lige til Stevns med sit fyr samt til Amager fra Kongelunden indefter til Christianshavns vold og Langebro.

Volden afsluttedes som omtalt med Rysensteens bastion. Mellem voldlinien og havnen var anlagt en smal vej umiddelbart ved foden af volden, skrås for nuværende Bryghusgade. På det resterende smalle areal ud til havnen var ved voldgaden, altså lige ved Langebro, opført et oplagsskur til redskaber for druknedes redning, det såkaldte druknehus, og fremdeles fandtes her oplagsplads for sand, som af sandskipere hentedes og gravedes i Kallebodstrand etc. samt bygningerne for Rysensteens badeanstalt.

Voldgaden mellem Vartov og Ny Kongensgade var kun smal, yderligere indskrænket af en stor med svær plankedæk forsynet stenkiste, beliggende mellem selve voldgaden og Filosofgangen, som nåede lige fra Vartov ud til Havnen og optog alt spildevand fra det omliggende kvarter, særlig rigeligt på grund af de herværende mange brændevinsbrænderier (i Frederiksberggade, Lavendelstræde og i Filosofgangen tæt ved Stormgade), da spildevandet fra disse til tider var meget varmt, kunne der ofte udvikle sig en stærk damp ud langs ad hele renden.

Husene i selve voldgaden frembød intet af interesse, særlig mellem Løngangsstræde og Stormgade var de tarvelige. Hjørnестedet ved Løngangsstræde, forsynet med 3 gadedøre med høje stentrapper, gik i daglig tale under den betegnende titel »De 3 Natskrin«. . . .

Voldgaden afsluttedes ved havnen af den i flugt med samme liggende Langebro, dengang en forholdsvis smal træ-klapbro. Køretøjer erlagde bropenge ved bomhuset på Christianshavnsiden. I stedet for imidlertid at fortsætte vandringen over broen til Christianshavn lægger vi tilbagevejen om ad den ovenfor antydede vej ved enden af volden og komme efter at være passerede denne samt enden af stadsgraven til et med svære røde mure med diverse skydehuller forsynet lille batteri med vedliggende vagtbolig, »Rysensteens Batteriet«, be-

stemt til sammen med et ved »Kjøkkenkorb« på Christianshavnsiden anlagt ganske lignende batteri at beskytte havnen mod angreb sydfra, idet besejlingen af farvandet yderligere var vanskeliggjort ved nedramning af en dobbelt række isolerede, tætstående pæle tværs over havnen, de såkaldte »Estakader« som kun tillod gennemsejling af mindre skibe og både, på et enkelt smalt sted. Tilvenstre for nævnte batteri var indgangen til »Rysensteens Søbadeanstalt«, byens daværende største badeanstalt, som foruden »varme bade« etc. i hovedbygningen tilbød »strømbade«, der fra en på det dybe vand i havnen udlagt flåde, som holdtes tilgængelig hele året rundt, dels fra en ved estakaderne om sommeren udlagt flåde for ikke svømmere og til hvilken adgangen skete pr. båd med fine hvidklædte sluproere. Ved Rysensteens batteri som var beliggende på yderste spids af det udenom stadsgraven løbende glacis, drejede vejen til højre gennem en i batterimuren anbragt stor muret port, forsynet med jerngitterdøre og vi komme da ud i det egentlige glacis med kørevej, beplantet langs den stensatte kant af stadsgraven med store træer og dækket mod strandensiden af et med en tæt tjørnehæk bevokset brystværn, der skrånede jævnt ned til vandet. Den nærmeste del af stranden, som her gik helt op til glaciset, var indhegnet af flydende sammenlængede bjælker. Det derved dannede store bassin med smult vand benyttedes til oplagsplads for tømmer, som fortøjet side om side, og indbyrdes forbundne, dannede fortløbende rækker af tømmerflåder. For os drenge var det en jævnlig sport at lægge hjemvejen fra skolen på Christianshavn om ad denne vej for at tage den fornøjelse med som frembød sig ved at løbe hen over disse vippende planker, skønt tømmeret ofte var ret slibrigt erindrer jeg heldigvis ikke at der er forårsaget nogen ulykke ved disse vore drengestreger. . . .

Tømmerpladsvejen, som vi nu følge ned mod Vesterbro, var ganske ubebygget. Dens vestre side var på hele længden optaget af tømmerpladser lige til hjørnedet ved Vesterbro, hvor tømmermester Collstrup havde sin villa, vejens højre side til omtrent ud for nuværende Istedgade danner grænse for jernbaneselskabets grund på hvilken byens banegård var opført, en træbygning med høj bred trappe mellem 2 mindre hjørnetårne, ganske som Roskilde station endnu præsenterer sig. Den lå på den nuværende banegårds plads og herfra var banelinien ført tværs over tømmerpladsvejen og langs en for-

holdsviis høj dæmning ud ad nuværende »Søndre Boulevard«, forbi gasværket tilvenstre, hvilket blev anlagt på strandgrunden udenfor Enighedsværn. Foran banegården var afgitret en bykørselsplads vel til en halv snes vogne, det var alt. Jeg erindrer ofte at have stået her ved gitteret og set toget afgå til Roskilde-Korsør; dette gik ikke så stille af som nu. Ved lokomotivfløjtens 1ste signal, ca. 4-5 min. før togets afgang, blev givet annonce til at søge plads i toget, ca. 2 min. før afgangens 2det signal, hvorefter de optiske signaler, store runde kurve om dagen, lygter om aftenen, bleve hejste på en mast samtidig med at bommene over vejen blev lukket. Endelig lød 3die signal, 1 længere tone efterfulgt af 2 korte stød, det egentlige afgangssignal. Midt ud for den lille banegård førte en med træer beplantet gangsti for fodgængere op til Vesterbro lige ud for Frihedsstøtten. Terrainet mellem denne sti og Tømmerpladsvejen var optaget af et stort tømmeroplæg (tømmerhandler Trier), medens terrainet tilhøjre for stien indtoges af jernbanedirektørens villa og have. . . .

Langs alleernes venstre side lå Tivolis terrain med indgang beliggende ganske uforandret fra dengang, ligesom dets areal ud mod Vesterbro ej heller er væsentlig forandret. Derpå fulgte udefter først den senere såkaldte »Bræddehytte«, oprindelig en del af Tivolis terrain, derefter en større træbygning, der i flere år benyttedes som theater for hund- og abekattekomedier og på hvilket også enkelte pantomimer blev opførte. På det øvrige areal ud til fodstien ned til banegården lå et par villaer bl.a. tømmerhandler Triers. Hinsides Tømmerpladsvejen (Reventlowsgade) mellem denne og selve Vesterbrogade lå først tømmermester Collstrups nævnte villa og derefter stor gartnerhave tilhørende gartner Hintze.

Langs alleernes højre side lå tilsvarende lige udenfor den yderste bro et jerngitter med jernport, der dannede indkørsel til »Vandværket«, som i årene 1855-56 blev anlagt på vestre glacis midt imellem Schacks og Helmers bastioner, derpå fulgte »Kongens Klubs Sommerlocale« med sin omliggende store have der strakte sig helt op mod Frihedsstøtten og grænsede til en større have, hvis hovedbygning »Glacisholm«, en beskeden træbygning, lå på hjørnet af Vesterbro og Vester-Farimagsvej, som udmundede i Vesterbro skrås overfor nuværende Reventlowsgade. Mellem Vester-Farimagsvej og selve Vesterbrogade lå endelig byens daværende beskedne kvægtorv,

»Trommesalen«, begrænset foruden af de 2 nævnte veje tillige på nordlige side af »Gl. Kongevej« som udgik fra Vester-Farimagsvej, men i beliggenhed er ganske uforandret langs St. Jørgenssø som den gang. . . .

Vi befinde os nu på vores rundtur ved endepunktet af den ældre V-Farimagsvej ud fra hvilken Ladegårdsvejen udgik som sidevej og førte over dæmningen mellem St. Jørgenssø og Peblingesø ud til Ladegården og videre langs Ladegårdsåen til Frederiksberg.

Fra Farimagsvejen udfør enden af Ladegårdsvejen førte en træbeplantet fodsti ind til byen tværs over glaciets og videre over en smal træbro »Teglgårdsbroen« anlagt midt imellem Helmers og Hahns bastioner, hvorfra som forud beskrevet 2de stier førte op over volden henholdsvis til St. Pedersstræde og Teglgårdsstræde.

Mellem Ladegårdsvejen og Nørrebro var Farimagsvejen fortsat parallel med Peblingesøen under navn af »Nørre-Farimagsvej«, nuværende Nansensgade. Arealet ind imod byen tilhørte Fortifikationen og henlå derfor også her som glacis beplantet med enkelte trælinier langs stadsgraven ellers som græsmark. Arealet mellem vejen og Peblingesø var indtaget af store skyggefulde haver med mindre beboelseshuse af bindingsværk, dog lå her bl.a. også et større jernstøberi. Langs selve Peblingesø var anlagt en fodsti begrænset ind mod haverne af en dyb grøft over hvilken småbroer førte ind til de enkelte ejendomme.

Farimagsvejen var fortsat tværs over Nørrebro forbi det i 1862-63 opførte Kommunehospital ud til Østerbro i retning alt væsentlig som den endnu henligger. På dette stykke under navn »Øster-Farimagsvej«. Nørrebro var ganske som Vesterbro forsynet med smukke alleer på hver side af kørebanen, disse nåede ud til søerne over hvilke en smal stendæmning med lille lav gennemsejling for mindre både dannede forbindelsen med Nørrebrogade og landet. Ind mod byen endte alleerne ved stadsgraven og over 2de høje træbroer på murede piller, anbragte som ved Vesterbro over en i stadsgraven liggende ø, nåede man gennem Nørreport ind i voldgaden.

Da Nørreport i ca. 1858 blev nedbrudt for at give bedre plads, blev over det fremkomne voldgab anbragt en smækker gitterbro af jern, særligt som det almindelig blev antaget af hensyn til de militæres rideture langs volden, samtidigt blev der ved broen nærmest byen af fortifikationen anbragt 2de store gitterlåger, drejelige om lodrette

aksler. De tvende anlæg for hvilke der kun var liden eller endog slet ingen brug (portene blev aldrig lukket) gik mand og mand imellem som regel under navn henholdsvis af »de horizontale og de verticale Narrestreger«. Da volden senere nedbrødes blev gitterbroen henflyttet til Ørstedsparken istedet for den der anbragte træbro (jfr. Teglgårdsbroen ovenfor).

Alt i 1852 var demarkationslinien trukket tilbage fra Falconeralleen og Jagtvejen til søerne, hvorved hele terrainet beliggende udenfor søerne blev overladt til fri bebyggelse.

Datoen 30/6 1856 betragtes som den dag på hvilken København i det hele taget ophørte at være fæstning, dog først i 1870 blev fæstningsværkerne omkring selve København overdragne til Københavns Kommune. Nu blev planerne over fæstningsarealets bebyggelse udarbejdede og efterhånden gennemført.

I 1874 faldt som omtalt Schacks bastion og »Store Kongens Mølle«, hvorved Vesterbros Passage og Jernbanegade blev anlagt. Et par år senere faldt voldstykket imellem Gothersgade og St. Pedersstræde, hvorefter samtlige gader ud over det foran liggende store glacis-areal blev anlagt. I ca. 1880 faldt det resterende voldstykke mellem St. Pedersstræde og Vestergade, hvilket medførte Studiestrædes forlængelse og anlæg af Gyldenløvesgade samtidig med at en stor bred gade blev anlagt fra den til Nordbanegård omdannede tidligere Klampenborg station langs Ørstedsparken til forbindelse med Farimagsgade ud for Kommunehospitalet. Hele denne nye gade fik navn af Farimagsgaden, medens den smalle ældre vej nærmere Peblingesøen blev omdøbt til Nansensgade. Samtidigt var også søgaderne langs søerne ført igennem. . . .